

НОВА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

DOI 10.32626/2309-2254.2020-30.259-265
УДК 001.89:63:061.22(477-25) «1909/1918»

Тетяна Таранцова

ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРШОГО ПРОФЕСІЙНОГО ТОВАРИСТВА АГРАРНОГО СПРЯМУВАННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: СТРУКТУРА, ОСОБЛИВОСТІ

Таранцова Тетяна. Діяльність першого професійного товариства аграрного спрямування на українських землях: структура, особливості діяльності. Розглядаючи діяльність сільськогосподарських товариств в Україні на початку ХХ ст. особливої уваги заслуговує дослідження діяльності Київського агрономічного товариства (1909-1918 рр.). Товариство було єдиним спеціалізованим галузевим науковим товариством на території царської Росії, вражало якісне наповнення членами, кращими фахівцями своєї справи в країні – із 12 магістрів на всю державу у 1912 р. 8 входили до складу Товариства. Саме це й дозволило успішно вирішувати найактуальніші завдання провідної складової економіки об'єднання – аграрного сектору, забезпечуючи наукову організацію агропромислового виробництва. У статті проаналізовано передумови утворення Київського агрономічного товариства, як першого українського професійного агрономічного об'єднання в контексті соціально-економічних перетворень у Російській імперії; подану структуру функціонування Товариства, його комісій; розкрито вплив діяльності галузевого об'єднання на розвиток сільськогосподарської дослідної справи на українських землях. Авторка зазначає, що представники Товариства продовжили свою науково-дослідну роботу в провідних установах держави. Напрацювання вчених-аграріїв мали вагомий вплив на розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні. На її думку, науковий склад Товариства дозволяв продукувати передові ідеї в сільському господарстві, саме це й допомагало успішно вирішувати найактуальніші завдання провідної складової економіки країни – їх аграрного сектору, забезпечуючи наукову організацію агропромислового виробництва і давати їх розповсюдження різними доступними шляхами.

Ключові слова: товариство, сільське господарство, науково-дослідна діяльність, комісія, популяризація, агрономічні знання.

Тетяна Таранцова. Деятельность первого профессионального общества аграрного направления на украинских землях: структура, особенности. Рассматривая деятельность сельскохозяйственных обществ в Украине в начале ХХ в. особого внимания заслуживает исследование деятельности Киевского агрономического общества (1909-1918 гг.). Общество было единственным специализированным отраслевым научным обществом на территории царской России, поражало его качественное наполнение членами, лучшими специалистами своего дела в стране – с 12 магистров на всю страну в 1912 г. 8 входили в состав Общества. Именно это и позволило успешно решать актуальные задачи ведущей составляющей экономики страны – аграрного сектора, обеспечивая научной организацией агропромышленное производство. В статье проанализированы предпосылки образования Киевского агрономического общества, как первого украинского профессионального агрономического объединения

в контексте социально-экономических преобразований в Российской империи; представленную структуру функционирования Общества, его комиссий; раскрыто влияние деятельности отраслевого объединения на развитие сельскохозяйственного исследовательского дела на украинских землях. Автор отмечает, что представители Общества продолжили свою научно-исследовательскую работу в ведущих учреждениях страны. Наработки ученых-аграриев имели значительное влияние на развитие сельскохозяйственного опытного дела в Украине. По ее мнению, научный состав Общества позволял производить передовые идеи в сельском хозяйстве, именно это и помогло успешно решать актуальные задачи ведущей составляющей экономики страны – их аграрного сектора, обеспечивая научную организацию агропромышленного производства и давать их распространение различными доступными способами.

Ключевые слова: *общество, сельское хозяйство, научно-исследовательская деятельность, комиссия, популяризация, агрономические знания.*

Становлення та діяльність сільськогосподарських товариств на українських землях дало поштовх розвитку аграрної науки і практики. Їх виникнення було результатом свідомого розуміння населенням потреби в організації галузевих об'єднань, які б допомогли сільському господарю, вказали на недоліки і дали б професійні поради. Види діяльності сільськогосподарських товариств були різноманітними: в одних товариствах прерогативою було наукове дослідження та впровадження його результатів на практиці, в інших – робота направлялася на задоволення потреб місцевих господарств (локальні сільськогосподарські дослідження, шляхи збуту продукції, можливість придбання удосконалених знарядь праці, посадкового матеріалу, добрив тощо). Для реалізації такої мети, за ініціативи подібних товариств будуються склади, створюються дослідні поля, закладаються сади, розсадники, організуються виставки, друкуються фахові статті та спеціалізована література.

Тема діяльності сільськогосподарських товариств активно почала розглядатися в українській науці із здобуттям незалежності. Однією з перших комплексних робіт економічного спрямування про діяльність сільськогосподарських товариств України XIX – початку XX ст. стало дослідження А. Пантелеймоненка¹. Дослідниця І. Демуз констатує, що з 2000-х рр. розпочався новий етап у вивченні цієї тематики, пов'язаний із популярністю такого напрямку, як «Історія науки і техніки», в контексті якого активно розробляються та захищаються дисертаційні дослідження. Окрім того, новий концептуальний підхід до вивчення історії вітчизняної галузевої дослідної справи системно здійснюється на базі створеного в 2000 р. Центру історії аграрної науки при Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН, очолюваного член-кореспондентом НААН, доктором сільськогосподарських наук В. Вергуновим². Значення діяльності сільськогосподарських товариств у цілому в становленні української дослідної справи були предметами дослідження Н. Чайки³, О. Корзун⁴. Внесок окремих галузевих об'єднань досліджували В. Колесник⁵, М. Костюк⁶, Н. Шуфрич⁷. Отже, про існування Київського агро-

номічного товариства згадується лише контекстово серед існування інших галузевих об'єднань, однак окремих історичних розвідок, присвячених діяльності Київського агрономічного товариства на сьогодні немає.

Представником суто професійного галузевого об'єднання на початку ХХ ст. було Київське агрономічне товариство (далі – КАТ), що в перші роки свого існування перетворилося в потужну наукову організацію. Своєю різнобічною діяльністю Товариство привертало увагу тих, хто цікавився агрономічними питаннями, адже воно було єдиним спеціалізованим галузевим науковим товариством на території царської Росії. Завдяки проведенню просвітницької роботи шляхом поширення сільськогосподарських знань, КАТ мало популярність серед населення Південно-Західного краю. Щороку кількість науковців, які бажали доєднатися до членства в КАТ зростало. Близько 30 чоловік кожного року поповнювали членський список Товариства.

Провідною ідеєю дослідження стало визначення, аналіз і висвітлення основних напрямів та результатів напрацювань Товариства. За результатами вивчення творчої спадщини КАТ встановлено її основні складові: розвиток сільськогосподарської науки, вивчення природно-економічних умов Південно-Західного краю та поширення сільськогосподарських знань і вмінь серед населення краю.

Аналіз статуту КАТ виявив: управління справами Товариства здійснювало Правління і Загальні Збори членів⁸. На перших Загальних зборах було обрано голову правління Товариства професора Київського політехнічного інституту К. Г. Шиндлера (із 17.02.1909 р. по 09.01.1911 р.). В 1911 р. на посаді його змінив В.В. Колзунов. Незмінним Товаришем (заступником) головою був професор С. Л. Франкфурт. Членами Правління були І. І. Дамберг і В. М. Сазонов, скарбничим О. І. Душечкін, секретарем А. В. Країнський, а з 1913 р. – М.П. Фролов.

Функціонування Товариства на початку здійснювалося за рахунок членських внесків. Київське агрономічне товариство не було підвітне ні Департаменту Землеробства, ні місцевому агроному, оскільки було створене самостійно від сільськогосподарських товариств. Водночас воно виконувало цільові замовлення, про що свідчить щорічне фінансування з боку влади імперії: 1910 р. – 500 руб., в 1911 р. – 1000 руб., 1912 р. – 2800 руб., в 1913 р. 2200 руб., в 1915 р. – 4800 руб.. Ще одним джерелом фінансового утримання Товариства були цільові надходження від Київського, Волинського та Подільського губернського земств для виконання певних дослідних замовлень⁹.

Встановлено, що для широкої науково-дослідної, популяризаторської роботи та з метою всебічного вивчення Південно-Західного краю у складі КАТ у різні роки було створено комісії: 1) Комісія з проведення з'їздів діячів дослідної справи (з 1909 р.); 2) Комісія з вивчення піщаного району Південно-Західного краю (з 1910 р.); 3) Комісія із організації колективних дослідів із

сортами сільськогосподарських рослин (з 1910 р.); 4) Комісія з перегляду популярної сільськогосподарської літератури (з 1910 р.); 5) Комісія з вивчення господарств Південно-Західного краю (з 1910 р.). 6) Комісія з поширення сільськогосподарських знань (з 1911 р.); 7) Комісія з обстеження картопляних господарств піщаного району (з 1911 р.); 8) Комісія з тваринництва (з 1913 р.); 9) Комісія з дослідження природи Південно-Західного краю (з 1913 р.).

Виникнення комісій призвело до активізації діяльності КАТ за окремими напрямками. Особливо активними були комісії з перегляду популярної сільськогосподарської літератури, вивчення господарств Південно-Західного краю, поширення сільськогосподарських знань. Діяльність Товариства значною мірою було направлено на розвиток селянських господарств.

Комісія з вивчення господарств Південно-Західного краю свою роботу повністю направляла на вивчення способів ведення господарства окремих районів Київської та Подільської губерній. Першочергове завдання Комісії полягало у дослідженні сільськогосподарської діяльності районів і господарств «картопляного напрямку»¹⁰. Вивчення українських губерній проводилося за такими напрямками: дослідження картопляних господарств і подальша переробка сировини, обстеження господарств, які спеціалізуються на вирощуванні цукрового буряку. Окремим напрямом досліджень Комісії в регіоні було насінництво. Агрономічні розвідки проводилися у межах Київської, Подільської та Волинської губерній, їхніми результатами стали щорічні звітні матеріали Комісії, а також видавництво «Трудов Комиссии по изучению Юго-Западного края». Вивчення насінневих господарств передбачало видання їх опису у кількості 10 описів, проте Андрієм Запороженком було підготовлено всього 8.

Головна мета діяльності Комісії із тваринництва полягала у вивченні рас тварин у зв'язку із їх ростом і нагляд над вигодовуванням скотини в приватних господарствах. В.П. Устьянцев, який очолював Комісію, проводив дослідження розвитку тваринництва за такими напрямками: конярство, велика рогата худоба, свинарство, вівчарство, птахівництво¹¹. Внаслідок експедиційного обстеження В. Устьянцев доходить до висновку, що через скорочення годівельної площі та перетворення на ріллю пасовиськ, старі форми ведення тваринництва втратили свою актуальність, а нових ще не було запроваджено.

Обстеження, що проводила Комісія із тваринництва було цінним своїми результатами, оскільки, були описані всі види тваринництва, якими займалися у приватних сільських господарствах Подільської губернії.

Одне із завдань, що ставило перед собою КАТ – поширення сільськогосподарських знань, реалізовувалося через діяльність профільної комісії, яку було створено в 1911 р. Комісія відзначилася своєю активною роботою, переш за все в організації та проведенні курсів для агрономів. Знаковим було те, що організацію курсів подібного зразку планувало Харківське товариство, однак саме КАТ було першим у їх проведенні. Програма курсів передбачала такі цикли:

- 1-й – «Природа південного Придніпровського району»;
- 2-й – «Економіка Південно-Західного краю»;
- 3-й – «Техніка землеробства у південному Придніпровському районі»;
- 4-й – «Тваринництво»;
- 5-й – «Громадська агрономія»;
- 6-й – «Кооперація»¹².

Особлива увага приділялася позашкільній агрономічній освіті, для читання лекцій виділялося найбільше годин, серед усіх заявлених циклів –18. Встановлено, що повний курс лекцій відвідало 50 чоловік, з яких 38 чоловік були земські агрономи, 2 – представники дослідних установ, 10 осіб склали орендатори та управляючі. Проте, були й такі слухачі, що обрали собі програмові питання, таких зафіксовано 214 чоловік.

Серед багатьох заслуг Київського агрономічного товариства для розвитку агрономічної науки в Україні окремо виділяємо видавничо-бібліографічний напрямок роботи. Однією із найяскравіших сторінок діяльності Товариства було надання агрономічної допомоги суб'єктам ведення сільського господарства. Найбільш доступним способом реалізації поставленого завдання була видавнича діяльність. Напрямки цієї роботи Товариства були різними, проте мета, яку вони переслідували була єдиною – підняти рівень освіченості селян із агрономічних питань. На початку своєї діяльності, у 1910 р., у структурі Правлінням КАТ Товариства був створений спеціальний орган, який займався накопиченням, науковою обробкою та систематизацією науково-методичної сільськогосподарської літератури – Комісія з перегляду популярної сільськогосподарської літератури.

Інформацію реферативного характеру Комісія з перегляду популярної сільськогосподарської літератури спочатку друкувала на шпальтах журналу «Хозяйство», потім були створені їхні одноосібні друківані органи – «Обзор популярной сельскохозяйственной литературы», а з 1914 р. – «Вестник популярной сельскохозяйственной литературы». Доходимо висновку, що видавництво цього щорічного журналу було найбільшим досягненням у межах роботи Комісії. Головним завдання журналу було вивчення та розв'язання питання «...позашкільного розповсюдження сільськогосподарських знань, популярної сільськогосподарської літератури і бібліографії» Результати її діяльності стали основою для розвитку реферативного напрямку.

Результатами напрацювань Комісії з вивчення Південно-Західного краю стало видання «Труды комиссии по изучению хозяйств Юго-Западного края». Перший випуск «Трудов...» вийшов навесні 1912 р. До 1917 р. Київське агрономічне товариство опублікувало п'ять спеціальних випусків про роботу цієї Комісії. Результати дослідницької діяльності Комісії публікувалися на сторінках періодичного видання «Хозяйство», із цими статтями могли ознайомитися науковці, агрономи, люди, причетні до ведення сільського господарства.

До складу Київського агрономічного товариства входила чисельна плеяда вчених, які стали творцями окремих галузей сільського господарства. Саме завдяки їхній плідній науково-дослідній роботі з'явилися нові способи обробки землі та вдосконалені існуючі (К.Г. Шиндлер), виведені сорти посухостійких культур (В.В. Колкунов), здійснена раціоналізація використання мінеральних добрив для збільшення врожайності (О.І. Душечкін, С.Л. Франкфурт, А.В. Країнський). Під керівництвом С.Л. Франкфурта було відпрацьовано оптимальну технологію вирощування цукрового буряку та запропоновано раціональні підходи до його промислової переробки. Дослідницьким вивченням форм азоту вперше почав займатися О.К. Філіповський, також учений провів дослідження сівозмін в умовах Київської дослідної станції. Результатами його досліджень стало визначення дії мінеральних добрив «селітри» та органічних добрив «гною» на формування основних зернових культур, які вирощувалися на Київщині. Колом наукового інтересу вченого А.І. Ярошевича стало економічне життя України, якому він присвятив монографію, де розкрив особливості географічного розташування України та вплив природних умов на ведення сільського господарства.

Таким чином, соціально-політичні події на українських землях упродовж 1917–1921 рр. мали негативний вплив на розвиток освітньої сфери. Більшість наукових, освітніх, просвітницьких установ почали закриватися. Заключний документ, в якому наявні відомості про КАТ датується 1919 р. На жаль, архівних джерел щодо подальшої діяльності КАТ за цей рік не віднайдено. Ймовірно, що саме через відсутність стабільності суспільно-політичного життя в країні стало приводом до саморозпуску Товариства. Так чи інакше представники Товариства продовжили свою науково-дослідну роботу в провідних установах держави. Напрацювання вчених-аграріїв мали вагомий вплив на розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні.

Науковий склад Товариства дозволяв продукувати передові ідеї в сільському господарстві, саме це й допомагало успішно вирішувати найактуальніші завдання провідної складової економіки країни – їх аграрного сектору, забезпечуючи наукову організацію агропромислового виробництва.

Примітки:

¹ Пантелеймоненко А. О. Сільськогосподарські товариства України: зародження, основні напрямки діяльності і значення (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф... канд. екон. наук: спец. 08.01.04 / Київський університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 1994. С. 5-6.

² Демуз І. О. Наукові товариства на теренах України XIX – початку XX ст.: полілог учених і епох: монографія. Переяслав-Хмельницький: Лукашевич О. М., 2014. С. 422.

³ Чайка Н. Г. Утворення та основні функції науково-просвітніх та сільськогосподарських товариств на Україні в XIX – на початку XX століття // Вісник Полтавської державної аграрної академії. Полтава, 2004. № 2 (33). С. 84-88.

⁴ Корзун О. В. Особливості формування мережі дослідних установ Подільської гу-

бернії кінця XIX – початку XX ст. для потреб сільського господарства: з історії становлення та діяльності // Питання історії науки і техніки. 2009. № 3. С. 23-29.

⁵ Колесник В. Подільське товариство сільського господарства і сільськогосподарської промисловості. 1896-1918: історичний нарис. Вінниця: Розвиток, 2007. 159 с.

⁶ Костюк М. В. Діяльність Умансько-Липовецького сільськогосподарського товариства з популяризації сільськогосподарських знань позашкільним шляхом (початок XX ст.) // Український селянин: зб. наук. праць. Черкаси, 2006. Вип. 10. С. 140-143.

⁷ Шуфрич Н. Агронаукова діяльність Київського товариства сільського господарства і сільськогосподарської промисловості // Історія української науки на межі тисячоліть: зб. наук. праць / Відп. ред. О. Я. Пилипчук. Вип. 14. Київ, 2004. С. 226-231.

⁸ Центральний державний історичний архів України в м. Київ, ф. 275, оп. 1, спр. 2193, арк. 8-10.

⁹ Отчёт о деятельности Киевского Агрономического Общества за 1909 г. Киев, 1910. С.13 (Отт. из журн. «Хозяйство» № 6 за 1910 г.

¹⁰ Отчёт о деятельности Киевского Агрономического Общества за 1910 г. Киев, 1911. С. 2-3.

¹¹ Городецький С. Сільське господарство Поділля перед світовою війною. Вінниця, 1929. С. 99.

¹² Брунст В.Э. О пополнении знаний агрономов: Местный агрономический персонал, состоявший на правительственной и общественной службе / под общ. ред. В.Н. Штейна. Петроград: типография В.О. Кишбаума, 1914. С. 10.

Tetiana Tarantsova. The first professional association of agrarian orientation in the Ukrainian lands: structure, features of activity. *Considering the activities of agricultural societies in Ukraine at the beginning of the 20th century. Special attention should be paid to the study of the activities of the Kiev Agronomy Society (1909-1918). The Society was the only specialized branch scientific society on the territory of tsarist Russia, impressed by the high-quality filling of the members, the best specialists of his work in the country - from 12 masters for the entire state in 1912, 8 were part of the Society. This is what allowed us to successfully solve the most urgent tasks of the leading component of the country's economy - the agrarian sector, providing a scientific organization of agricultural production. The article analyzes the preconditions for the formation of the Kyiv agronomic society as the first Ukrainian professional agronomic association in the context of socio-economic transformations in the Russian Empire; submitted to the structure of the functioning of the Company, its commissions; the influence of the branch association activity on the development of agricultural research on Ukrainian lands is disclosed. The author notes that the representatives of the Society continued their research work in the leading institutions of the country. The achievements of agricultural scientists had a significant impact on the development of agricultural experimental business in Ukraine. In her opinion, the scientific staff of the Company made it possible to produce advanced ideas in agriculture, and this was precisely what helped to successfully solve the urgent tasks of the leading component of the country's economy - their agricultural sector, ensuring the scientific organization of agricultural production and giving them distribution in various accessible ways.*

Key words: society, agriculture, research, commission, popularization, agronomic knowledge.

Отримано: 29.10.2019